

gyelmének nyugtalanító ellenpólusaként jelenjék meg, különösen egy olyan kritikus számára, akinek számos megjegyzése mélyén érezhető bizonyos szorongás az elemi erők féktelen elszabadulásától. Arany mégis „a természet háztartásában” látja az egyszerre több funkciónak megfelelő művészi eszközválasztás mintapéldáját, s a hézagmentes okozatisággal haladó eposz szerves, vagy mint ő nevezi: „életműves” fejlődéséhez képest hibáztat minden céltalanul betoldott epizódot, mely mint „gépszerű külső ragaszték” díszeleg. A természet vagy a szerves világ mint szemléltető analógia részben talán Arany rejtett nosztalgiájára is utal, de ilyen értelmezésük a klasszicizáló érzékelésmódtól egyébként sem idegen, sőt a klasszicista esztétika európai hagyományától sem áll távol. Bármennyire emlékeztet is nemegyszer Arany kritikus szóhasználat a romantika költészetelméletéből ismerős organikus, illetve mechanikus forma fogalompárjára, nála ilyenkor mégsem egészen a romantikusok természetképzete vagy szervességfogalma bukkan föl, amelynek elementáris erejétől vagy osztályozhatatlanul végletes egyediségétől tartania kellene. Hanem olyan természet és szervesség, amelynek Teremtője mintha maga is a klasszicizáló irodalomkritika normáit követte volna.

(Folytatása a következő számban.)

Szentkuthy Miklós

PETŐFI NAPJAI. „EGY GONDOLAT BÁNT ENGEMET”

Petőfi napjainak végéhez értünk. Ha van cím, amely tökéletes pontossággal fedi azt, amiről az utána következő dolgoknak szólaniok kell, akkor *Petőfi napjai* – kétségtelenül az. Miért? Mert Petőfinek *csak napjai* voltak, mert Petőfi költői egyénisége, a világirodalomban is páratlan szerepe az, hogy műve: *napjainak*, óráinak és perceinek kifejezése – hogy itt nem egy költő élt, aki „közben műveket alkotott”, hanem itt élet és mű egy; egy-egy nap vagy egy-egy vers *ugyanaz*: Élet és belőle született mű oly végtelen közelségben vannak, hogy értelmetlenné válik az ilyen irodalomtörténeti, iskolás kijelentés, mint például az, hogy „látván feleségét varrogatni, a költő e benyomás hatására írta *„Mit csinálsz, mit varrogatsz ott.”* kezdetű költeményét” – igen, ez már oktalan megállapítás volna, mert Petőfinél élni és alkotni nem „közeli” dolgok, hanem *egyértelműek*. Fontos, hogy ezt ne szólamszerű túlzásnak, hanem szó szerint, hajszálpontos igazságként, ténynek vegyük.

Petőfi napjai – a cím tehát a lényegét találta el. Petőfi reggeltől estig „dalol”, egész élete szakadatlan és intenzív, aggálytalan és elmélettelen önkifejezés. *Nem* törődik esztétikával vagy irodalommal, nem viaskodik a Nyugat vagy a múlt stíluslehetőségeivel, nem teszi tépelődés tárgyává Isten, történelem, házasság és természet kérdéseit. Elfogadja azt, ami körülötte éppen van: az Alföldet, az európai forradalmakat, az átlag-

ember érzéseit a házasságról és az átlagember igényét a költészettel szemben, és ezzel mindörökre bebizonyítja, hogy a nagy költészet egyáltalában nem jelenti azt, hogy egy különc egyéniség különc dolgokat mond, hanem azt is, hogy valaki ugyanazt érzi és gondolja, mint mindenki, *de*: 1. sokkal állandóbban, 2. sokkal szenvedélyesebben és 3. zengő versekben.

A szűkkeblű esztétisták fanyalogva szoktak elfordulni Petőfitől, mert hiszen minden képe „oly közönséges”, minden gondolata oly köznapi dolgokra vonatkozó átlagvélemény és sablonérzés: és nem veszik észre, hogy *éppen ez* a legdémonikusabb, legijesztőbbben fenséges, szinte szfinxszerűen ijesztő Petőfiben – hogy ragyogása négy-öt órült éve alatt ilyen abszolút fokon *nem* törődött avval, hogy triviális-e vagy különleges, realista vagy lapos, istenhívó vagy ateista, népies vagy utcai. *Szakadatlanul versben kellett válaszolnia a világra*: erről volt szó. És emellett siralmasan neveléses minden irodalmi és művészeti problémázgatás.

Van-e meghatóbb és komikusabb dolog, mint hogy a tizennégy éves Petőfi egy német logikai és metafizikai művet lapozgatott? Ő, akinek egész műve – teljesen akaratlanul és öntudatlanul – minden katedra, sőt annál még százszor is jobb filozófiáknak neveltségessé tétele.

Nincs teóriátlanabb költő a világon. És nincs még valaki, aki az élet örök banalitásait és trivialitásait úgy tudja egy dallamba vagy rímbe dobni, hogy utána ne lenne szegyeteljes, sőt haláltánc-bohózatba való: minden francia „poésie pure” vagy Mallarmé-féle szókuruzslás, mindenféle „mély” történelembölcsészet vagy finom szerelmi lélekboncolgatás. Mert Petőfi naivan önmagával és az egészséges átlagemberrel telített költészete igenis: egy lesújtó vélemény minden meddő történelemtudomány és rafinált szerelemkérődzés fölött.

Ő télen azt kérdi, hogy hol a tarka virág a mezőkről, hogy jó a meleg szoba, hogy ami szép, az olyan, mintha a tündérek építették volna, hogy a nagyapák, gyermekek és unokák a múltat, jelent és jövőt képviselik, úgy, ahogy a képes kalendárium képei – hogy a könny olyan, mint a harmat, hogy piros rózsza után piros vér következik, hogy a test ellentéte a lélek, hogy az oroszán az állatok királya, és a rabság egyetlen kifejező hasonlata a ketrec, hogy a római történelem bizony Brutus és Caesar, hogy a tavasz öröme a zöld lomb, és a szerelmesek csókjában – igenis rubinpiros ajkakon – összeolvad a lelkük.

Micsoda közönségesség! – sápítózik a „modern” árnyalatokra éhes, neuraszténiás álesztétika. Petőfi, mintha csak tudta volna, hogy *napjai* vannak csupán itt a földön: belemerült, minden hipochondria nélkül, a világ legörökkévalóbb, legegyszerűbb dolgaiba. Nem ért rá másra!

És ha valakinek már az a betegsége éppen, hogy a művészetet nem tudja izgató ellentmondások vagy széptani különlegességek nélkül élvezni, hát még ezt is kaphat Petőfiben. Éppen a tavasz, a szabadság, a szerelem ilyen tökéletesen *kérdések nélküli* kezelése: éppen ez vet valami halálosan szomorú árnyat legpipacsosabb, legbúzavirágosabb dalaira. Azért, mert akinek a sarkában a halál, az *csak* a lényegek lényegét akarja látni az életből, és csak azt akarja kifejezni.

Petőfi nem akart „műalkotásokat készíteni” – (szinte „véletlen”, hogy mégis irodalommal lett), ő a *legemberibb életet* akarja élni: szabad hazában, szerető feleséggel, egészséges gyerekekkel, tisztességes keresettel, nyáron virággal, télen kemencével. Titokzatos dolog, hogy a legnagyobb heroizmus kellett ahhoz, hogy éppen ezt az örök-egyszerű, örök-tiszta, átlagemberi életet kifejezhesse.

Mindenki úgy ismeri Petőfit, mint aki – éppen azért, mert a mindenki érzéseit fejezte ki a mindenki nyelven – egy volt a népével, egybeolvadt a közönségével. Nagynagy tévedés. Magánosabb volt, pár közjátékot kivéve, hazájában, az irodalomban és a szerelemben, mint az irodalomtörténet akármelyik hivatalosan e célra kijelölt magánosa. Természetes is. Mondtuk, hogy Petőfi démoni titka éppen az, hogy az örök emberi dolgokat 1. állandóan, 2. szenvedélyesen és 3. versben mondja. Mind honfitársai, mind a világ bármely más, „örök egyszerű” emberei éppen ezt a szinte megszálított állandóságot, ezt az arkangyali hevületet és a *verset*, mint minden egyebet kizáró *életformát*: nem bírják Hisztériás hangulataikban, hogy éppen valakire ráakasszák kedvüket, néha elfogadják. De követni őt, következetesen, sohasem tudják vagy akarják.

Pedig Petőfi átlagembersége mögött még *nincs* is semmiféle álmosan pöffeszkedő, szegényes *elmélet*: ő nem görög humanizmusból, nem Goethe-féle bölcs és lombikban kotyvált „tisztá emberségből” vagy francia klasszicizmusból fejezi ki a világ legegyszerűbb érzéseit és képeit. Két Petőfi-strófa olvasása után groteszk bolhaszínház benyomását kelti minden efféle. Ahogy Krisztus jászolát nem a szőrszálmeztző tudomány írta elő, úgy Petőfi „*Ugye lelkem, kis Juliskám*” kezdetű sorát *nem* az egyszerűség „*Tana*” indította útjára. Mégsem kellett.

Van-e tragikusabb, mint hogy a magyar szabadság egy másik vezére sem értette meg őt? A szabadság legegyszerűbb, legátlátszóbb tiszta gyermekét. Igen: gyermekét. Mindig Parsifal jut eszembe szerepével kapcsolatban, ha nem volna már Parsifal is túl „irodalmias” Petőfi határtalanul *életműködés*ként, nem pedig *művészkedés*ként ható munkássága mellett. Illyés Gyula könyvében olvasható, hogy mikor az *Életképek* című folyóirat munkatársai között történelmi testvére a maga neve mellett Petőfiét is olvasták: nem akart az „*akármilyen színésznépség*”-nek nevezett Petőfivel egy lapban dolgozni. Sőt, ahogy ugyanebben a könyvben olvassuk, Pozsonyban kijelentette, hogy az olyan jellegű megmozdulásokat, mint a márciusi ifjaké volt (szó szerint idézzük) „*elitporni kész*”. Nemegyszer juthatott eszébe, hogy érdemes volt-e ezért egyszerűnek, magyar-nak, parasztnak és republikánusnak lenni?

De Petőfi erkölcsé oly egészséges – láza a szabadságért, melyet tudóvész, szegény szülők, francia írók, koldus Tiborcok és a maga költői egyénisége egyszerre fűtenek: ez a láz olyan csillapíthatatlan (mindössze négy éve van csak), hogy egy pillanatra sem löki félre iránytűjét a csalódás. Az úgynevezett „krakéler” Petőfi, az egyénieskedő (és még miegymás hazugságok róla:) légvonalban megy tovább – azért és afelé, amit egyedül szeretett.

Petőfi napjai! Igen. Mert minden örökkévalóság *csak napokban és órákban* mutatja meg magát. Aki a végtelenségről ábrándozik és bölcselkedik, az *semmit sem* tud meg róla. Aki viszont Petőfiként belemerül *napjaiba*: az valamit ízlelt a végtelenből.

Nagy és végleges tanulság. Nem az úgynevezett kultúrfilozófusok (ugye, szegényteljes még a szó is ilyesmi mellett, mint hogy „*Édes hazám, régi magyar nemzet*”?), szóval nem ezek a „nagy-nagy távlatú” emberek a történelem igazi képviselői, hanem azok, akik belevetik magukat abba a történelmi pillanatba, ahová a sors véletlene lökte őket. *Csak*: az erkölcs, az igazságszeretet: *ez* legyen nagy, végtelen és ősi. *Nem* az a fontos, hogy ismerjem Kína, Egyiptom és Peru történelmét, *nem*: hanem hogy az erkölcs és az igazság szenvedélyével vessem magam az idő és a föld azon pontjára, ahol éppen vagyok. Közismert frázis: „Belemerült a napi politikába.” Merüljön is! Az embernek *csak napjai* vannak, Petőfinek is *napjai* voltak. Nem merülhetünk a „végtelenbe”, Petőfi

előtt nem az Olümposz, hanem csak négy év nyomora állott. Nem a Spengler-féle mindent tudó történészek fejezték ki az ember lényegét és hivatását, hanem Petőfi, aki *napjaiba* égi tisztaságú erkölcsét és igazságérzetét vitte be – az egyetlen, hogy úgy mondjuk, „reális végtelenséget”, amiről (ismétlem a címszót) *napjainkban* szó lehet.

A *Petőfi napjai* sorozat arra is figyelmeztetett, amire egyébként már céloztunk eddig is – hogy itt nem arról volt szó, hogy nagy művek olvasása után természetes indiszkrécióból megnézzük, hogy no vajon mikor ezt és ezt írta, ugyan mit csinálhatott előtte, hol ebédelt, kinek udvarolt; nem. Petőfinél az életrajz és a mű különválasztása értelmetlenség, a lényeg elvesztése. Ha pedig Petőfit napról napra követtük, akkor ebben benne volt az is, hogy Petőfiben *nem lehet válogatni*, turkálni és szemelgetni, amire elavult l'art pour l'art hivalgók esetleg még leereszkednének, azzal a közismert mondattal (még idézni is kinos), hogy: „persze, aztán vannak egészen szép versei is”. Aki így fordul Petőfihez, annak halvány sejtelve sincs, hogy itt miről van szó. Aki csak azt mondja, hogy a SZEPTEMBER VÉGÉN első két strófája remekmű („hiába, el kell ismerni” – úgy hiszem, ez a szabványmondat), vagy hogy a TALPRA MAGYAR-nak kétségtelen politikai jelentősége volt (sajnos-sajnos ez az egyetlen, amiye nem volt...): az lehet, hogy valamiről beszél, de semmi esetre sem Petőfiről.

Petőfi *nem* a kiváltságos kristály, akit miután kibányásztak, megfosztanak sártól és salaktól, és úgy gyönyörködnek benne. Petőfi: egyetlen megszakíthatatlan egység, összes versek együtt, és ebből az egészből mindegyik kiemelhetetlen. *Vagy-vagy*: ezért volt sorozatunk címe *Petőfi napjai*. Vagy minden napját, azaz minden versét, vagy egyet sem. Más költők „műveket” alkothattak, Petőfi egy *élet* volt, amely gátlástalan természetességgel művé is vált: van-e elképzelhető magasabb foka a költészetnek, mint hogy valakinek a lélegzete is már vers?

Valóban, Petőfit minden napjaiban „egy gondolat bántotta”, és ez a gondolat félreismerhetetlenül világos. Tartalma ez: az erkölcs igaza, ami abból áll, hogy az éhezők egyék, az író szabadon írjon, és minden terror pokollal bűnhődjék. Tartalma ez: hogy a harmat gyöngye, a hold ezüstje, a szerelem tündéralma, a rónaság végtelenje és a halál éjszakája szakadatlan ritmusokban kifejeződjen. *Napjai* voltak és *egy gondolata*: hogy ez irodalom vagy sem, művészet vagy póriasság, mulandó vagy örök: ezzel – gondolta – foglalkozzanak a ráérők és a kisesztétikák gyávái.

(1946. július 31-én hangzott el a Magyar Rádió Petőfi napjai című sorozatának záróelőadásaként. – Itt jelenik meg először.)